Eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunta
TyV@eduskunta.fi

Opetushallituksen lausunto tasa-arvovaltuutetun kertomuksesta eduskunnalle 2022

Tiivistelmä

Oppilaitoksissa tehtävällä tasa-arvotyöllä on suuri merkitys, koska monet sukupuolijaot ja stereotypiat syntyvät hyvin varhain. Opetushallitus rakentaa tasa-arvoa ja osallisuutta varhaiskasvatusta, opetusta ja koulutusta kehittämällä ja kansainvälisyyttä edistämällä. Varhaiskasvatussuunnitelman ja opetussuunnitelmien perusteet sekä tutkintojen perusteet korostavat tasa-arvoa ja osallisuutta ja toistavat lainsäädännön velvoitteen tasa-arvon edistämiseen ja tasa-arvosuunnitteluun.

Koulutuksen ja kasvatuksen toteuttamista sukupuolitasa-arvon mukaisesti tuetaan täydennyskoulutuksella laajoilla tukimateriaaleilla.

Opetushallituksen koordinoimissa Erasmus+ -hankkeissa tasa-arvo, inkluusio ja yhdenvertainen osallisuus on ohjelmakauden 2021–2027 yksi keskeinen painopiste. Liikunnan ja urheilun eurooppalaisessa hankeyhteistyössä tasa-arvo ja yhdenvertaisuus ovat tärkeä prioriteetti.

Tasa-arvoa vahvistetaan ja segregaatiota puretaan Oikeus oppia ja Oikeus osata -ohjelmien toimilla sekä mm. lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen laatuohjelmilla. Opetussuunnitelman perusteitten mukaan jokaista oppilasta autetaan rakentamaan oppimispolkunsa ilman sukupuoleen sidottuja roolimalleja. Oppilaitoksia on ohjattu segregaatiota purkaviin toimintatapoihin oppailla: perusopetuksessa *Tasa-arvotyö on taitolaji* sekä toisella asteella *Mukana*-opas. Tavoite segregaation vähenemisestä ei kuitenkaan ole toteutunut.

Tyttöjen ja poikien välisiin oppimiseroihin sekä koulutusvalintoihin on pyritty vaikuttamaan useilla tasa-arvo-ohjelmilla sekä esimerkiksi Lukuliikkeellä ja opinto-ohjausta voimakkaasti kehittämällä. Perusopetuksen liikunnassa arvopohja kumpuaa yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämisestä ja opetus on lähestymistavaltaan sukupuolitietoista.

Opetushallitus tunnistaa sateenkaarinuoriin ja -lapsiin kohdistuvan kiusaamisen ja syrjinnän. Oppilaitoksia on ohjattu kiinnittämään huomiota siihen, että kaikilla nuorilla on turvallinen ja hyvinvointia tukeva oppimisympäristö ja opetuksessa huomioidaan ihmisten moninaisuus.

Opetushallitus tunnistaa oppilaitosten tasa-arvosuunnittelun ongelmat ja on parhaillaan tekemässä selvitystä sekä toisen asteen että vapaan sivistystyön oppilaitoksissa. Oppilaitokset tarvitsevat vielä paljon tukea ja täydennyskoulutusta tasa-arvotyön toteuttamiseen.

OPETUSHALLITUS
Hakaniemenranta 6, PL 380
00531 Helsinki
puhelin 0295 331 000
oph.fi

UTBILDNINGSSTYRELSEN
Hagnäskajen 6, PB 380
00531 Helsingfors
telefon 0295 331 000
oph.fi

Yksityiskohtainen lausunto

Opetushallituksen lausunto käsittelee tasa-arvovaltuutetun kertomuksen koulutusta koskevaa osuutta.

Kertomuksessa todetaan, että oppilaitoksissa tehtävällä tasa-arvotyöllä on suuri merkitys, koska monet sukupuolijaot ja stereotypiat syntyvät hyvin varhain. Jo peruskoulussa tehtävät oppiainevalinnat vaikuttavat opiskelualojen ja työelämän sukupuolisegregaatioon. Sukupuolen moninaisuuden huomioiminen opetussuunnitelmissa voi vähentää sukupuolivähemmistöihin kuuluvien syrjintää.

Opetushallitus rakentaa tasa-arvoa ja osallisuutta varhaiskasvatusta, opetusta ja koulutusta kehittämällä ja kansainvälisyyttä edistämällä. Varhaiskasvatussuunnitelman ja opetussuunnitelmien perusteet sekä tutkintojen perusteet korostavat tasa-arvoa ja osallisuutta. Perusteasiakirjat myös toistavat lainsäädännön velvoitteen tasa-arvon edistämiseen ja tasa-arvosuunnitteluun. Koulutuksen ja kasvatuksen toteuttamista tuetaan täydennyskoulutuksella ja laajoilla tukimateriaaleilla.

Opetushallitus pyrkii tunnistamaan ja purkamaan koulutuksen, oppimisen, kasvatuksen ja ohjauksen kentällä piileviä syrjiviä rakenteita ja mekanismeja ennaltaehkäisevästi. Opetushallitus katsoo, että ennaltaehkäisevällä työllä sen omalla toimialalla kouluissa, varhaiskasvatuksessa, oppilaitoksissa ja muissa oppimis- ja ohjausympäristöissä voi olla merkittävä tasa-arvoa lisäävä vaikutus. Ennaltaehkäisevässä työssä tavoitteena on tiedostaa ja luoda dialogia siitä, millaista normatiivisuutta koulutus, kasvatus, ohjaus ja kansainvälistyminen luo ja ylläpitää. Tavoitteena on kaikkien lasten, nuorten ja opiskelijoiden yhdenvertainen osallisuus.

Kansainvälistymishankkeet

Opetushallituksen koordinoimissa Erasmus+ -hankkeissa tasa-arvo, inkluusio ja yhdenvertainen osallisuus on ohjelmakauden 2021–2027 yksi keskeinen painopiste. Ohjelmaan osallistumisen halutaan olevan mahdollista yhä useammalle ja laajemmille kohderyhmille. Uudessa Erasmus+ -ohjelmassa helpotetaan ohjelmaan osallistumista, jotta uudet toimijat, pienet organisaatiot ja henkilöt, jotka eivät muuten osallistuisi, voivat hyötyä Erasmus+ -ohjelman tarjoamista mahdollisuuksista.

Liikunnan ja urheilun eurooppalaisessa hankeyhteistyössä tasa-arvo ja yhdenvertaisuus ovat tärkeä prioriteetti. Opetushallituksessa liikunnan kansainvälistymispalveluissa neuvotaan suomalaisia liikunta- ja urheilualan toimijoita Erasmus+ ohjelman avustuksista, jotka toimialan osalta ovat keskitettyjä eli rahoitus haetaan suoraan Brysselistä.

EU:n liikunta- ja urheilupolitiikassa, jota esim. Erasmus+ ohjelman rahoituksella edistetään, EU:n urheilun työsuunnitelman (2021-2024) jalkauttamiseksi jäsenmaissa, tasa-arvo ja yhdenvertaisuus on yksi työsuunnitelman tavoitteista. Linkki työsuunnitelmaan: EUR-Lex - 42020Y1204(01) - EN - EUR-Lex (europa.eu)

Tämän lisäksi Euroopan komission urheilun korkean tason työryhmän tasa-arvon strategiset suositukset ja toimintaohjelman koko unionin alueelle julkaistiin maaliskuussa 2022. Dokumentti on julkaistu ainoastaan englanniksi: Towards More Gender Equality in Sport - Factsheet | Sport (europa.eu).

OPH toimii myös Euroopan urheiluviikon yhteyspisteenä Suomessa. Euroopan urheiluviikon tapahtumat (23.-30.9) toteutuvat niin, että kaikilla on mahdollisuus osallistua omista lähtökohdistaan. Euroopan urheiluviikko #BeActive kannustaa liikkeeseen | Opetushallitus (oph.fi)

Suomalaisilla liikunta-alan toimijoilla on monia hankkeita, joiden tuloksien levittämisessä OPH:ssa on myös rooli.

Segregaatio

Tasa-arvoa vahvistetaan ja segregaatiota puretaan Oikeus oppia ja Oikeus osata -ohjelmien toimilla sekä mm. lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen laatuohjelmilla. Opetushallitus huolehtii opetus- ja kasvatushenkilöstön täydennyskoulutuksesta. Tasa-arvotyö on ollut opetushenkilöstön täydennyskoulutuksessa vahvasti painotettu teema. Tästä huolimatta osa opettajista tarvitsee edelleen tukea sukupuolitietoisen kasvatuksen, opetuksen ja ohjauksen toteuttamisessa.

Sukupuolitietoisuus tarkoittaa eri sukupuoliin kulttuurisesti ja sosiaalisesti liitettyjen oletusten, ennakkoluulojen ja käsitysten tunnistamista arkisessa toiminnassa ja puhetavoissa. Sukupuolitietoisuus on myös sukupuolistereotypioiden tunnistamista ja niiden kriittistä arviointia sekä tietoisuutta sukupuolen moninaisuudesta. Sukupuolitietoisuuden sijasta joittenkin oppilaitosten toimintakulttuuri on edelleen ongelmia tunnistamaton tai aihepiiriä välttelevä. Sukupuolitietoiseen opetukseen liittyy edelleen huoltajien taholta myös ennakkoluuloja sekä joskus varsin aggressiivista vastustamista.

Suomen väestön koulutustaso, suoritetut tutkinnot ja ammattiryhmiin sijoittuminen on eriytynyt vahvasti sukupuolen mukaan. Toivottua muutosta ei ole saatu aikaiseksi edes nuoremmissa ikäluokissa. Opetussuunnitelman perusteitten mukaan perusopetus kannustaa yhdenvertaisesti tyttöjä ja poikia eri oppiaineiden opinnoissa sekä lisää tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta. Jokaista oppilasta autetaan tunnistamaan omat mahdollisuutensa ja rakentamaan oppimispolkunsa ilman sukupuoleen sidottuja roolimalleja. Koulutuksella pyritään myös varmistamaan digitaalisen osaamisen ja osallistumisen mahdollisuudet kaikille.

Oppilaitoksia on ohjattu segregaatiota purkaviin toimintatapoihin oppailla: perusopetuksessa *Tasa-arvotyö on taitolaji* https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/tasa-arvotyo-taitolaji sekä toisella asteella *Mukana*-opas https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/mukana-tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuustyo-toisella-asteella . Tavoitteiden saavuttamisessa ja tasa-arvotyön onnistumisessa olennaista on jatkuva, pitkäjänteinen työ, jonka vaikuttavuutta arvioidaan.

Tyttöjen ja poikien oppimiserot

Tyttöjen ja poikien oppimisessa ja hyvinvoinnissa on merkittäviä eroja, joita on pyritty monin toimin kaventamaan. Poikien lukutaidossa ilmeneviä puutteita on korjattu laajalla Lukuliike-ohjelmalla https://lukuliike.fi/.

Koulutuksen alueellista tasa-arvoa edistävillä ohjelmilla lisätään myös sukupuolten tasa-arvoa. Perusopetuksen toimintakulttuuria on kehitetty inklusiivisempaan suuntaan ja on pyritty lisäämään kaikkien oppilaitten osallisuutta ja kouluviihtyvyyttä. Opetushallitus kannattaa sitä, että koulutuksellista tasa-arvoa tulee tavoitella toimenpiteillä, jotka perustuvat intersektionaaliseen ja moninäkökulmaiseen risteävien erojen huomioimiseen ja joilla puretaan ahtaita sukupuolirooleja.

Perusopetuksen liikunnassa - toiminnallisena oppiaineena - inhimillisen kohtaamisen ja opetustoiminnan lähtökohtana tulee olla toisten ihmisten kunnioittaminen. Oppiaineen arvopohja kumpuaa

yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämisestä ja opetus on lähestymistavaltaan sukupuolitietoista. Tasa-arvo on taitolaji -oppaan (Opetushallitus 2015) mukaan liikunta tarjoaa monipuolisia liikkumismahdollisuuksia kaikille, eikä siinä erotella tyttöjen ja poikien liikuntaa. Opetuksessa tulee pitää huolta siitä, että kaikki kokevat osallistumisen mielekkääksi ja turvalliseksi myös sukupuoli-identiteetistä ja sukupuolen ilmaisusta riippumatta. Perusopetuksen 5. ja 8. vuosi-luokkien oppilaiden Move! – fyysisen toimintakyvyn valtakunnallisen mittaus- ja palautejärjestelmässä suoritustekniikoiden määrittelyssä pohdittiin tasa-arvokysymystä erityisesti suoritustekniikoiden määrittelyssä: kahdessa Move!-mittausosiossa, punnerruksessa ja heitto-kiinniottoyhdistelmässä, eri sukupuolten erilaisiin suoritustekniikoihin on päädytty tosiasiallisen tasa-arvon nimissä. Lisätietoa tarvittaessa ministeri Anderssonin vastauksessa KKV 519/2021.

Koulutusvalinnat

Sukupuolittuviin valintoihin kiinnitetään huomiota varhaiskasvatuksesta alkaen, ja lapsia kohdellaan yksilöinä, joilla on mahdollisuus tehdä haluamiaan valintoja sukupuolesta riippumatta. Samoin perusopetuksessa kannustetaan kaikkia kaikenlaisten asioitten oppimisessa. Varhaiskasvatus on sukupuolisensitiivistä, perusopetus ja lukiokoulutus sukupuolitietoista.

Opinto-ohjauksen avulla edistetään koulutuksen tasa-arvoa ja pyritään tukemaan nuorten sukupuolesta riippumatonta uravalintaa. Esiin tulleisiin syrjiviin rakenteisiin ja toimintatapoihin on puututtu informaatio-ohjauksella.

Oppivelvollisuuden laajentumisen myötä hyvän ohjauksen kriteereitä uusitaan opinto-ohjauksen kehittämisohjelmassa osana perusopetuksen Oikeus oppia ja toisen asteen Oikeus osata -ohjelmia. Samalla pyritään varmistamaan yhdenvertainen ohjaus koko maahan ja kehitetään ohjauksen toimintatapoja ja -käytänteitä valtakunnallisesti systemaattisiksi ja opiskelijoita yhdenvertaisesti kohteleviksi. Oppilaitosten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyöhön laadituissa oppaissa käsitellään erityisesti opinto-ohjauksen merkitystä ja ohjataan tunnistamaan sukupuolittavia ja syrjiviä käytänteitä.

Sateenkaarinuoret ja sateenkaariperheitten lapset

Opetushallitus näkee, että tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta tulisi edistää systemaattisemmin, jotta valtavirta olisi mahdollista kaikille. Jatkossa tulisi nykyistä vahvemmin tukea valtaväestön oppimista moninaisuudesta.

Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden huomioimista on vahvistettu eri koulutusasteiden opetussuunnitelmissa. Kasvatus ja opetus on ihmisoikeusperustaista. Perustemääräysten mukaan varhaiskasvatus on sukupuolisensitiivistä. Perusopetus on sukupuolitietoista ja antaa tietoa sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuudesta. Lukion opetussuunnitelmien perusteissa 2019 opetuksen yleisiin tavoitteisiin sisältyy, että seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuden ymmärtäminen luo edellytyksiä sukupuolitietoiselle opetukselle.

Ammatillisissa tutkinnoissa, jotka tuottavat osaamista liikunta-alalle on pyritty kiinnittämään huomiota sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kohtaamaan epäasialliseen kohteluun työelämässä, terveys- ja sosiaalipalveluissa, kouluissa ja oppilaitoksissa sekä liikuntapalveluissa. Esimerkiksi liikunnan ja valmennuksen ammattitutkinnon tutkinnon osassa ”Liikunnan toimintaympäristössä toimiminen” on yhtenä hyväksytyn suorituksen kriteerinä: ”Opiskelija toimii tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistäen” ja tutkinnon osassa ”Nuorten liikunnan edistäminen” hyväksytyn suorituksen kriteereinä huomioidaan kyky luoda tasavertainen, kannustava ja turvallinen ilmapiiri. Lisäksi Voimassa olevan sosiaali- ja terveysalan perustutkinnon pakollisessa tutkinnon osassa ”Hyvinvoinnin ja

toimintakyvyn edistäminen” yhtenä arvioinnin kriteerinä on se, että opiskelija huomioi asiakkaan seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuden. Sosiaali- ja terveysalan perustutkinto tuottaa sosiaali- ja terveysalan ammattihenkilöstatuksen ammattinimikkeenä lähihoitaja.

Oppilaitoksia on ohjattu kiinnittämään huomiota siihen, että kaikilla nuorilla on turvallinen ja hyvinvointia tukeva oppimisympäristö ja opetuksessa huomioidaan ihmisten moninaisuus. Opetushallitus pyrkii lisäämään sukupuolen moninaisuutta ja normitietoista pedagogiikkaa tukevaa täydennyskoulutusta. Opetushallitus näkee, että jatkuva normien ja normatiivisuuden tunnistaminen ja purkaminen eri konteksteissa on merkittävä osa syrjinnän ehkäisyä.

Tasa-arvosuunnittelu ja tasa-arvon edistäminen oppilaitoksissa

Tasa-arvovaltuutetun kertomus käsittelee laajasti oppilaitosten tasa-arvosuunnittelua ja sen puutteita. Opetushallitus kiittää valtuutettua yhteistyöstä perusopetuksen tasa-arvoselvityksen laadinnassa. Selvitys toimii perusopetuksen osalta hallituksen tasa-arvo-ohjelman mukaisena arviointina. Selvitys vahvistaa käsitystä koulujen tasa-arvotyön ja sen suunnittelun ongelmista. Selvitys nostaa myös esille paljon hyviä käytänteitä, joita pyritään levittämään.

Opetushallitus on parhaillaan tekemässä vastaavaa selvitystä sekä toisen asteen että vapaan sivistystyön oppilaitoksissa. Jo perusopetuksen selvityksen pohjalta voidaan todeta, että oppilaitokset tarvitsevat vielä paljon tukea ja täydennyskoulutusta tasa-arvotyön toteuttamiseen.

Opetushallitus tukee oppilaitosten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelua nettisivuaineistoin https://www.oph.fi/fi/tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuus sekä oppain https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/mukana_tasa-arvo_ja_yhdenvertaisuustyo_toisella_asteella.pdf
Oppilaitosten velvollisuutta edistää tasa-arvoa ja puuttua oppilaisiin ja opiskelijoihin kohdistuvaan syrjintään ja häirintään vahvistetaan laajalla kiusaamisen, häirinnän ja väkivallan ehkäisyn sivustolla, jota parhaillaan tehdään.

Opetushallitus jakaa tasa-arvovaltuutetun näkemyksen, että tasa-arvosuunnitelman laatimiseen ei ole panostettu riittävästi. Oppilaitosten tulee kiinnittää erityistä huomiota oppilas- tai opiskelijavalintoihin, opetuksen järjestämiseen, oppimiseroihin ja opintosuoritusten arviointiin sekä seksuaalisen häirinnän ja sukupuoleen perustuvan häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen. Lisäksi tulee ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Opetuksen järjestäjien riittävä tasa-arvo-osaaminen on turvattava ja heillä on oltava riittävä osaaminen ja riittävät resurssit sukupuolten tasa-arvon edistämisvelvoitteidensa hoitamiseksi.

Erityisasiantuntija Anne Kolehmainen